

УДК 378.015.31:17.022.1

С. Ф. Рашидов

ЦІННІСНА СВІДОМІСТЬ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ВИХОВАННЯ

Актуальність розробки теоретичних проблем ціннісної свідомості сучасного студентства тісно пов'язана з широким комплексом завдань з розвитку демократичної, соціальної, правової держави. А це, в свою чергу, вимагає появи особи, яка має високу громадянськість, національну самосвідомість, почуття патріотизму, політико-правову культуру. Особливості ціннісної свідомості, навичок автономії, свободи та культури самоуправління є однією з причин відчуження частини молоді від суспільно-політичних і демократичних процесів в українському суспільстві.

Цінності тієї або іншої соціальної системи опосередковані загальним економічним, культурним і моральним рівнем її розвитку. У свою чергу цінності суспільної системи визначають поведінкові орієнтири, особистісні смисли і формують внутрішній світ людини.

Питаннями виховання ціннісної свідомості займалися І. Бех, Д. Бітінас, Б. Бім-Бад, Є. Бондаревська, Н. Голованова, цінності в предметному полі філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних наук розглядали Б. Братусь, Е. Гідденс, Є. Головаха, О. Дробницький, Е. Дюркгайм, І. Кононов, О. Леонт'єв, Т. Лукман, Н. Паніна, Ю. Пелех, Т. Парсонс, М. Розов, А. Ручка, В. Хмелько, Г. Шевченко, В. Ядов, М. Яницький; студентська молодь та її ціннісна свідомість є об'єктом досліджень В. Астахової, О. Виштак, Н. Гончар, В. Добриніної, Є. Зеленова, В. Лісовського, Б. Нагорного, М. Руткевича, Л. Сокур'янської, А. Яковенка та інших.

Метою статті є *дослідження ціннісної свідомості сучасного студентства та особливості її трансформації*.

Аналіз досліджень і публікацій радянських соціологів показують домінування в ціннісних орієнтаціях студентів цінностей радянських, соціалістичних: вони високо цінують альтруїстичні моделі поведінки, інтернаціоналізм, служіння суспільству, патріотизм. Негативно ж оцінювалися індивідуалізм, багатство, влада над іншими людьми і прагнення до спокійного тихого життя [1]. У перебудовний і постперебудовний час спостерігається трансформація цінностей. Відбувається різке знецінення зразків патріотичної, героїчної і альтруїстичної поведінки. Вчені стали відмічати наростання тенденції прагматизації ціннісної свідомості молодого покоління і підвищення значення таких цінностей, як багатство, матеріальні блага і задоволення, елітна квартира і дорогі речі, високооплачувана робота, престижний університет, кар'єра й успіх за всяку ціну. Підтвердженням цього є

результати нашого опитування студентської молоді Східноукраїнського національного університету імені В. Даля та Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. На запитання «Які з моральних цінностей і норм західного способу життя найактивніше, на Ваш погляд, входять у наше життя?» 5% респондентів відповіли, що це толерантність, 8,5% – уміння багато і напружено працювати, 5,5% – патріотизм; натомість на думку 39,5% опитуваних студентів – це культ грошей, 36,5% – індивідуалізм, 30,5% вказали на сексуальну свободу, для 36,5% респондентів – це особиста свобода і незалежність. В ході опитування також встановлено, що на думку 53% респондентів західний спосіб життя і культура негативно впливає на наші моральні засади.

За зауваженнями соціологів, ринкові реформи створили феномен гіпертрофованого прагнення мати матеріальні блага, і не забезпечене рівнозначним прагнення ці блага створювати, що відобразилося в дегуманізації і аморалізації життєвих установок. Багатство молодь стала вважати найважливішим показником життєвого успіху в суспільстві, а значна частина її готова битися за місце в житті та переступити заради свого благополуччя через моральні норми. Приміром, якщо в 70-і роки на установку особистого успіху орієнтувалося 10-15% студентів, то в 90-і – 60-70% [2].

Матеріал, зібраний у моніторингову дослідженні (1998–2001 рр.), що проводилося серед студентів Луганська і Луганської області, свідчить про те, що для генерації їх батьків, за оцінками сучасних студентів, були характерні переважно морально вагомі якості особистості (чесність, порядність, інтелігентність тощо) і суспільно значимі (прагнення дати користь суспільству, відданість ідеалам, почуття взаємодопомоги тощо), а стосовно майбутнього студента прогнозувалось посилення негативних моральних характеристик (жорстокість, бездушність, егоїстичність, безпринципність) [3].

З середини 1990-х років велика частина студентів стала вважати, що майбутня професійна діяльність не вимагатиме від них ні громадянської доблесті, ні прояву пуританських якостей. До кінця 1990-х років на останні рангові місця опустилися такі якості, як готовність жертвувати своїм благополуччям заради громадянського обов'язку, невибагливість, скромність, помірність у потребах і запитах, а також готовність боротися з негативними явищами в житті нашого суспільства [4, с. 380].

Трансформація цінностей пов'язана з поступовим переходом держави від моноідеології та заідеологізованості до плюралізму ідеологічних цінностей. Іншими словами як що „радянська соціалістична система почала зі ствердження класової системи цінностей як монопольної в суспільстві, то до свого фіналу вона підходила в стані відмирання тих цінностей, які забезпечували макроідентифікацію суспільства” [5].

Аналізуючи ціннісні орієнтації сучасних студентів, необхідно мати на увазі низку значущих факторів, що істотно впливають на їх формування:

- студенти, що отримали первинну соціалізацію в сім'ї і школі, проходять потім її повторно в умовах транзитивної дійсності – зміни ціннісних систем, культурних норм та ідеалів;
- важливим чинником вторинної соціалізації є ментальні цінності та соціальні уявлення, що істотно впливають на свідомість студентської молоді;
- соціалізація студентів відбувається не лише в умовах кризи, але і на тлі загрозливо низького достатку, що відображається на системі цінностей;
- особливий вплив на процес зміни ціннісних орієнтацій в умовах сучасної нестабільності чинить соціальна ідентичність;
- ліквідація в усіх ланках освіти системи комуністичного виховання створила відомий вакуум, який почав швидко заповнюватися різного роду релігійними, уфологічними, розважальними й іншими організаціями;
- у сучасних умовах потужним і домінуючим засобом формування нових ціннісних орієнтацій населення, передусім молоді, стали ЗМІ [6, с. 13].

До перерахованих чинників можна сміливо додати кризу системи вищої освіти, корупцію у вищих навчальних закладах, слабкий соціальний захист студентської молоді.

Які ж цінності та ціннісні орієнтації характеризують сучасних студентів? Відповідаючи на це питання, звернемося до результатів соціологічних досліджень.

Дані дослідників свідчать:

– студентська молодь проявляє недостатню політичну активність, у них знизилася готовність до „жертвності”, що пояснюється установкою на ліберальний тип суспільства, для якого характерно домінування особистих цінностей над громадськими [7, с. 68];

– студентство стало більш „вестернізованим”, ніж основна маса населення, оскільки гуманітарна освіта країн, що модернізуються, формується під визначальним впливом саме західної культури [8] (прикладом цього є Болонський процес як інструмент просування цінностей європейської культури);

– молодь демонструє значно менший рівень осуду аморальних вчинків порівняно зі старшим поколінням: до тієї чи іншої міри деморалізованості схильні більше ніж 87% молодих респондентів (тільки 12,9% характеризуються низьким рівнем аномії, 28,8% – середнім і 58,3% – високим) [9].

Чимало досліджень свідчить про те, що у сучасному суспільстві слабшає зв'язок індивіда з соціально-груповим оточенням, його ціннісна

система набуває все більше індивідуалістичного характеру. Так, дослідник Л. Сокурянська, вивчаючи ціннісний світ сучасного українського студентства, дійшла висновку, що в середовищі сучасного студентства можна виділити п'ять кластерів, серед яких:

- „нові традиціоналісти” (для студентів, які увійшли до цієї групи, властиві такі традиційні цінності, як сім'я, здоров'я, добрі відносини з людьми, що їх оточують, матеріальне забезпечення і особиста свобода);
- „модерністи-індивідуалісти” (орієнтуються на такі цінності як здоров'я, сімейне благополуччя, економічна незалежність, матеріальне благополуччя, особиста свобода, побутовий комфорт, самореалізація здібностей тощо, вони не готові поступитися особистим благополуччям заради громадських обов'язків, громадських інтересів тощо);
- „модерністи-комуналісти” (орієнтуються на цінності здоров'я, сімейного благополуччя, економічну незалежність, добрі відносини з людьми, які їх оточують, взаєморозуміння з батьками, відповідальність, доброзичливість; вони готові поступитися власним благополуччям в ім'я громадських обов'язків, інтересів);
- „постмодерністи-індивідуалісти” відрізняються високим рівнем орієнтації на здоров'я, розвиток своїх здібностей, економічну незалежність; у представників цієї групи практично відсутня така якість як прагматизм;
- „постмодерністи-прагматики”. Головними цінностями для представників цієї групи виступають економічна незалежність, особиста свобода, розвиток здібностей, сімейне і матеріальне благополуччя; у студентів, які належать до цієї групи, розвинені такі особистісні якості, як упевненість у собі, прагнення до самореалізації, прагматизм [4, с. 311].

У дослідженні О. Новикової, проведеному серед студентів випускних курсів, показано, що в цілому в усіх опитаних головними термінальними цінностями є здоров'я, сім'я, любов і матеріально забезпечене життя, потім йде робота та друзі. Останні позиції займають краса природи і мистецтва, задоволення і творчість.

Що стосується інструментальних цінностей студентів, тобто орієнтації на вироблення якостей, необхідних для досягнення поставлених цілей, на перше місце вийшла така цінність, як „чесність”. Потім за мірою важливості для респондентів слідує „вихованість”, „відповідальність”, „акуратність”, „життєрадісність” і „сумлінність”. А ось „освіта” посідає лише сьоме місце в ієрархії цінностей молоді. На останніх місцях такі якості, як „високі запити”, „непримиренність до недоліків” і „чуйність” [10, с. 20].

Базуючись на дослідженнях Л. Сокурянської, динаміку ціннісної свідомості молоді цікаво описала Н. Гончар, яка розглянула п'ять

покоління студентської молоді та особливості ціннісної свідомості кожного:

- „покоління „відлиги“: студентська молодь кінця 60-х – початку 70-х рр. XX століття, соціалізація якої відбувалась у період хрущовської „відлиги” (характеризується відповідальністю, цілеспрямованістю, ініціативністю, але поряд із цим принциповістю, самокритичністю, тактовністю, ввічливістю, товариськістю, відсутністю кар’єризму та прагнення влади);
- „покоління „застою“: студентська молодь другої половини 70-х – першої половини 80-х рр.; формальні роки цього покоління студентів збіглися з брежнєвським „застоем” (відзначається такими чеснотами як чуйність, скромність, колективізм, чесність, але мали місце прагнення професійного вдосконалення, творчого поклику);
- „покоління „перебудови“: студентство другої половини 80-х – початку 90-х рр., соціалізація якого відбувалась в умовах горбачовської „перебудови” (відзначалася терпимістю, ініціативністю та толерантністю щодо ситуації на той час);
- „перше покоління незалежності“: студенти середини 90-х рр. (після здоров’я родини, головні цінності – особиста свобода, незалежність у судженнях і діях, матеріальне благополуччя, повноцінний відпочинок, цікаві розваги);
- „друге покоління незалежності“: студентська молодь кінця 90-х рр. XX – початку XXI століття (можливість саморозвитку та самореалізації, економічна незалежність).

На думку автора, відмінності в ціннісних орієнтаціях різних поколінь головним чином „залежать від соціального та політичного становища у країні, рівня розвитку економіки, культури, моральності тощо” [11].

Ціннісні орієнтації „просунутого” студента вдалося описати Р. Ярулліній. Це впевнений в собі, прагнучий до добре оплачуваної роботи, завзятий, відповідальний, успішний, який уважає конкурентоспроможність, освіченість, ерудицію, пізнання і творчість засобами для досягнення успіху в житті, обізнаний і розвиваючий культурний потенціал свого регіону і своєї країни, що визнає ефективність, наполегливість і раціоналізм, що цінує життя, здоров’я, сім’ю, самостійність і незалежність, усвідомлює необхідність твердої волі, комунікабельності, уміння налагодити відносини і заперечує авторитаризм [12].

Вважаємо, що саме ця сукупність якісних характеристик становить ідеальний портрет студента, яка, за умов її врахування і виховання, водночас акумулюється в ціннісній свідомості студента.

Сформулюємо висновки. У трансформаційних суспільствах (якою є й Україна) серйозною проблемою стає адаптація студентської молоді до

нових соціокультурних реалій: молодь постала беззахисною перед натиском західної ідеології масової культури; відбулося розшарування молоді за соціалізаційними траєкторіями як віддзеркалення соціальної стратифікації суспільства, диверсифікація соціокультурних сценаріїв і систем життя; багатовимірність і суперечність функціонування ціннісних орієнтацій молоді веде до зниження рівня загальної культури, відбувається зсув гуманізації на користь меркантилізації; соціальна аномія підриває соціалізаційні практики, але в той же час містить можливості для реалізації індивідуального потенціалу молоді; перехід від однієї соціальної системи до іншої потребує не просто часу, а вибору стратегічних пріоритетів, до яких, перш за все, належать виховання та освіта.

У перспективі нам бачиться доцільним подальше проведення емпіричних досліджень, відстеження динаміки зміни ціннісної свідомості студентської молоді з метою конкретизації теоретичної моделі та вдосконалення форм і методів виховання у студентської молоді цінностей громадянського суспільства.

Список використаної літератури

- 1. Лисовский В. Т.** Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 184 с.
- 2. Гражданское общество: идея, наследие социализма и современная украинская реальность [коллективная монография] / [научный редактор Кононов И. Ф.].** – Луганск: Альма матер, 2002. – 284 с.
- 3. Яковенко М.** Формування інноваційної активності студентства (прикладний аспект) / М. Яковенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 153–165.
- 4. Сокурская Л. Г.** Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурская. – Харьков : Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, 2006. – 576 с.
- 5. Кононов И. Ф.** Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України) [Електронний ресурс] / І. Ф. Кононов. – Луганськ: Альма-матер, 2000. – 493 с. – Режим доступу : http://www.alma-mater.lnpu.edu.ua/magazines/visnyk/2011/2_2011_soc.pdf
- 6. Добрынина В.** Ценностные ориентации учащейся и студенческой молодежи: особенности и тенденции / В. Добрынина, Т. Кухтевич // Alma mater (Вестн. высш. шк.): Дайджест рос. и заруб. прессы. – 2003. – № 2. – С. 13–16.
- 7. Лисовский В. Т.** Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 184 с.
- 8. Латова Н. В.** Особенности „вестернизации” ментальности студенчества модернизирующихся стран / Н. В. Латова, Ю. В. Латов // Социологические исследования – 2007. – № 11. – С. 90 – 98.
- 9. Паніна Н. В.** Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття та морально-психологічний стан за умов тотальної аномії / Н. В. Паніна // Соціол.: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 1. – С. 5–26.
- 10. Новикова О. В.** Формирование нравственных ценностей в

процессе профессионализации студентов в вузе // Диалектика индивидуального и коллективного в реализации современных образовательных стратегий: аннот. прогр. круглого стола, 20 нояб. 2008 г. / Глав. упр. образования и науки Харьк. обл. гос. админ., Нар. укр. акад. / О. В. Новикова. – Харьков, 2008. – С. 20–21. **11. Гончар Н.** Ціннісна свідомість українського студентства [Електронний ресурс] / Н. Гончар. – Режим доступу: <http://www/ji.lviv.ua/> **12. Яруллина Л. Р.** Ценностные ориентации студентов негосударственных высших учебных заведений [Електронний ресурс] / Л. Р. Яруллина. – Режим доступу: <http://www.tisbi.ru/aboutus/news/2003/PsihJar.htm>

Рашидов С. Ф. Ціннісна свідомість сучасного студентства та проблеми її виховання

У статті розглядається трансформація змісту ціннісної свідомості студентської молоді, що обумовлена особливостями соціальної, економічної, політичної та культурної ситуації. Обґрунтовується думка про переважання прагматичних і гедоністичних ціннісних установок, що є результатом дегуманізації процесу переходу до нової соціально-економічної системи.

Ключові слова: виховання, студентська молодь, цінності, ціннісна свідомість.

Рашидов С. Ф. Ценностное сознание современного студенчества и проблемы ее воспитания

В статье рассматривается трансформация содержания ценностного сознания студенческой молодежи, которая обусловлена особенностями социальной, экономической, политической и культурной ситуации. Обосновывается мысль о преобладании прагматических и гедонистических ценностных установок, являющиеся результатом дегуманизации процесса перехода к новой социально-экономической системе.

Ключевые слова: воспитание, студенческая молодежь, ценности, ценностное сознание.

Rashydov S. F. Value Consciousness and Problems of Modern Students of Education

The article deals with transformation of content value consciousness of students, due to the peculiarities of social, economic, political and cultural situation. Substantiated the idea of the prevalence of pragmatic and hedonic value systems, resulting dehumanization of the transition to the new socio-economic system.

Key words: education, students, value, value consciousness.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чиж О. Н.